

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О.П.Жаровська

Анотація. У статті аналізуються вітчизняні та зарубіжні підходи до проблеми патріотичного виховання студентської молоді, визначаються відмінності у трактуванні понять «патріотизм» і «патріотичне виховання» в українській, західноєвропейській та американській освіті.

Ключові слова: патріотизм, ідентичність, нація, цінності, молодь, особистісно-орієнтований підхід.

Аннотация. В статье проанализированы отечественные и зарубежные подходы к проблеме патриотического воспитания студенческой молодежи, выявлены отличия в трактовке понятий «патриотизм» и «патриотическое воспитание» в украинской, западноевропейской и американской системе образования.

Ключевые слова: патриотизм, идентичность, нация, воспитание, ценности, молодежь, личностно-ориентированный подход.

Summary. The article analyses the domestic and foreign approaches to the problem of patriotic education of students, defined by difference in the concepts of "patriotism" and "patriotic education" in Ukrainian, Western European and American education.

Keywords: nation, identity, patriotism, values, youth, student-centered approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розбудови української держави виразним на часі виявляється завдання виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі. Нинішній етап розвитку освіти в Україні характеризується як період становлення нової гуманістичної парадигми освіти – перехід до особистісно орієнтованого навчання і виховання, що вимагає створення максимально сприятливих умов для розвитку і саморозвитку особистості, виявлення й активного використання її індивідуальних особливостей у освітній діяльності, про що стверджують у своїх дослідженнях О.Акімова, О.Столяренко, О.Сухомлинська, А.Мудрик, С.Рудаківська, І.Якиманська, К.Чорна та інші.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасні підходи до формування патріотизму у студентської молоді окреслено в працях науковців (вітчизняних – І.Бех, О.Богданова, В.Борисова, М.Боришевський, Г.Вашенко, О.Вишневський, Н.Дерев'янка, В.Дроговоз, П.Ігнатенко, О.Киричук, Л.Крицька, В.Поплужний, В.Сухомлинський, Г.Шевченко, О.Шестопалюк; зарубіжних – Г.Алмонд, С.Верба, Т.Лікон, Д.Хамільтон, С.Шуман, М.Якобсон та інших). Проаналізувавши значний масив наукових текстів з проблеми патріотичного виховання, можемо стверджувати, що сучасна педагогічна філософія пропонує три можливі шляхи розбудови українського виховання, а отже, три стратегії:

Християнсько-ідеалістичну, яка ґрунтується на визнанні Вищого Авторитету, на вірі в Бога та боговідповідних вартостях суспільного й особистого життя. Ця стратегія заперечує зло як метод осягнення добра, в основу виховання закладає мораль, а її порушення трактує як гріх.

Антихристиянсько-ідеалістичну, яка також ґрунтується на вірі, але не в Бога, а в якусь ідею – класового чи расового характеру. Цій ідеї підпорядковується вся система вартостей. Антихристиянсько-ідеалістична стратегія допускає зло як метод чи "засіб" осягнення "вищих цілей", а тому будь-яке порушення моралі в їх ім'я наперед виправдовується.

Прагматичну(антропоцентричну) стратегію, поширену сьогодні в США та деяких інших країнах. Вона трактує людину як "вінець сліпої", ніким не керованої еволюції, вбачає в ній "царя" Всесвіту. В центр уваги тут ставиться не розвиток сумління в людині, яке повинно обмежувати її волю і гальмувати в ній демонічні потяги, а культ її практичних інтересів, формування сильного характеру, підприємливості, в кращому випадку – "чесного бізнесмена", що прагне зовнішнього (матеріального) успіху. Ідеали любові і добра, морально-етичні вартості відсуваються на задній план, а в ряді випадків – заперечуються. На першому місці – права і свободи людини. Філософську основу цієї стратегії становлять дарвінізм, доктрина біхевіоризму, а в педагогіці – концепція Дьюї та ін. Кожна з цих стратегій пропонує свій виховний ідеал [5].

З іншого боку, можемо спостерегти суттєві трансформації в трактуванні таких понять, як «патріот», «громадянськість», «громадянське і патріотичне виховання».

Глобалізація, бурхливий розвиток постіндустріального суспільства, поширення соціальних мереж призвели до створення нових типів людських спільнот – віртуальних, що не прив'язані до конкретної території, нації, держави, а мають в основі своєї єдності інші критерії. Відтак у визначенні понять

«патріот» і «громадянство» з'являються нові контексти (з одночасним розмиванням традиційних критеріїв цих явищ). Усе це ускладнює проектування системи патріотичного виховання. Як свідчать дані соціально-психологічних досліджень, майже кожна сучасна доросла людина створює декілька ідентичностей одночасно, і національна ідентичність – основа патріотизму – часто виявляється «відтиснутою на задній план».

Проте українське суспільство сьогодні потребує патріотично налаштованої молоді, здатної його розвивати, але сучасна система освіти не завжди спроможна (зважаючи, зокрема, на названі вище причини) до ефективного патріотичного виховання.

Названі суперечності між можливостями вітчизняної освітньо-виховної системи і нагальними суспільними потребами зумовили актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити основні підходи до патріотичного виховання студентської молоді, схарактеризувати його змістове наповнення на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає заперечення той факт, що сучасна система українського виховання повинна формуватися як система національна. В широкому сенсі вона передбачає привласнення людиною тих вартостей, завдяки яким живе народ і завдяки яким українська нація вирізняється серед інших. Як зазначив К.Ушинський, нація – це сукупність різноманітних ознак душі, розуму й тіла, що виражається в характері, поведінці, способі мислення, психології людини. Оскільки, на його думку, дитина змалку вбирає ці ознаки, він постійно послуговується термінами: "англійське виховання", "німецьке виховання", "французьке виховання" і т. ін. У своїх поглядах на національну природу виховання К.Ушинський дійшов висновку: "Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети"[5]. З його поглядів розуміємо, що кожен народ повинен мати власну національну школу і спиратися на національну систему виховання, під якою розуміється система ідей, поглядів, переконань, а також традицій, звичаїв і обрядів, котрі забезпечують духовне самовідтворення й самозбереження народу.

Теоретичний аналіз та узагальнення різних підходів до проблеми виховання патріотично спрямованої особистості дає змогу дійти висновку, що процес виховання такої особистості має здійснюватися на основі особистісно орієнтованої концепції, на засадах взаємодії всіх учасників педагогічного процесу.

Особистісно орієнтована концепція – це нова виховна стратегія, сутність якої визначається сукупністю відповідних соціальних вимог щодо ставлення викладача до студента як до суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії. Саме особистісно орієнтована методологія виховання створює умови для творчого пошуку та моделювання гуманних відносин викладача та студента; вона виступає альтернативою авторитаризму й диктату; відкриває нові можливості самовдосконалення та реалізації здібностей вихованців.

З огляду на це, побудова нового демократичного, гуманного суспільства, яке орієнтується на високі патріотичні, національні, громадянські та загальнолюдські цінності, набуває, насамперед, виховного характеру. Особливо це стосується майбутніх педагогів, яким у недалекому майбутньому виховувати підрастаюче покоління, відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності. Зараз, в умовах економічної кризи, відбувається інтенсивний процес надмірного захоплення негативними формами комерційного бізнесу і низькопробною зарубіжною культурою. Відтак, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали.

На основі аналізу сутності патріотизму, формування якого є одним із завдань виховання студентської молоді, були виокремлено такі якості особистості-патріота:

- сформованість духовно-етичних якостей особистості (свідомої любові до Батьківщини, поваги до рідної мови, культури, звичаїв, традицій);
- сформованість історико-пізнавальних якостей особистості (знання своїх коренів та історії малої Батьківщини, України, інших країн; прагнення до вироблення власної патріотичної позиції; знання законів України);
- сформованість професійно-діяльнісних якостей особистості (ставлення до праці як до служіння Батьківщині; розуміння національних інтересів України);
- сформованість психологічних якостей особистості (здатності й готовності до фізичних і психологічних випробувань заради Батьківщини);
- сформованість здатності до саморефлексії (здатності до самоаналізу власних вчинків з погляду інтересів Батьківщини);
- сформованість громадянсько-діяльнісних якостей особистості (потреби в конкретних повсякденних справах на користь Батьківщини) [8].

Патріотичне виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок на користь Батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Як наслідок, людина, громадянин чи представник певної нації розуміє і поділяє сутність національної ідеї; є носієм національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини; любить і відстоює рідну мову, користується нею; любить, захищає і відстоює рідну країну /державу/ територію; любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції; любить, захищає і підтримує співгромадян з патріотичним способом мислення; постійно відчуває гордість за свій народ і позитивно переживає належність до нього.

Сучасне розуміння патріотизму характеризується різноманітністю й неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою даного явища, багатим його змістом і розмаїттям форм прояву. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від особистої позиції, ставлення до своєї Вітчизни, від використання різних галузей знань тощо.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови дається таке визначення: «Патріот – 1. Той, хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги. 2. Перен. Людина, яка палко любить що-небудь, віддана якійсь справі (патріот міста та ін.)» [3].

Подібне визначення знаходимо в інших працях: «Патріотизм – любов до Батьківщини (великої та малої), одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками та тисячоліттями існування відособлених вітчизн» [1].

«Патріотизм – (відгрецьк. *patris*– батьківщина, вітчизна), любов до батьківщини, відданість їй, прагнення своїми діями служити її інтересам, відчуття нерозривного зв'язку зі своїм народом, з його мовою, культурою, побутом та звичаями. Патріотизм – глибоке почуття любові до батьківщини, готовність служити їй, зміцнювати та захищати її»[4].

Стосовно підходів західноєвропейських та американських учених до потрактування патріотизму, то варто акцентувати на наявності щонайменше двох позицій у характеристиках аналізованого явища.

Традиційне розуміння патріотизму, що випливає з концепції національної ідентичності, передбачає прив'язаність (зокрема емоційну) до певної території, народу, його історії та культури (Б.Андерсон, Е.Геллнер, Е.Сміт).

Глобалізаційний підхід до визначення патріотизму (Хабермас, Векслер) ґрунтується на ідеї вільного вибору ідентичності індивідом, що означає самостійне визначення свого місця й ролі в світі, без прив'язування до конкретної територіальної чи національної спільності [11].

Порівняльний аналіз вітчизняних і західноєвропейських (та американських) підходів до патріотичного виховання дозволив простежити, що українські вчені зосереджуються, здебільшого, на підтриманні позитивного емоційного переживання власної національної належності, на вивченні історії та культури рідної землі. Натомість їхні зарубіжні колеги акцентують на тісних взаємозв'язках між патріотичним і громадянським вихованням, на формуванні не лише громадянина певної країни, але громадянина світу, тобто дитина, на їх погляд, повинна, передусім, усвідомити власні громадянські права і обов'язки як члена демократичного суспільства[2].

Ми спостерегли, що нове потрактування патріотизму суголосне новітнім концепціям громадянства і громадянського виховання, як-от: глобальне громадянство, мультикультурне громадянство, плюралістичне громадянство [9].

Нові погляди на патріотичну й громадянську належність індивіда в західноєвропейській та американській науці вплинули й на освіту, виховні традиції якої зазнали суттєвих трансформацій. Сучасна система патріотичного виховання все більше вкорінюється в компетентністному підході, що передбачає перетворення школи на сприятливий для формування громадянина-патріота «життєвий простір». Утім, наголос робиться не на патріотизмі чи націоналізмі, а на формуванні у школярів сучасних демократичних та моральних цінностей, політичній та соціальній справедливості [9].

Проте процеси часткової втрати традиційного смислового наповнення поняття «патріотизм» відбуваються і в українському суспільстві, але під дією інших – соціально-економічних – факторів: зокрема, через різке прагнення високого економічного й соціального статусу молодих людей, яке не співпадає з їхніми можливостями; через погіршення здоров'я (як фізичного, так і психічного), демографічної ситуації в суспільстві; зниження етичного, інтелектуального потенціалу суспільства, занепаду ролі молоді як соціального ресурсу загалом [6].

На думку А.В.Усової, якщо ми хочемо зберегти свою рідну країну, якщо ми хочемо відродити

колишню велич своєї Батьківщини, нам необхідно докорінно переглянути своє ставлення до виховання шкільної і студентської молоді [10].

Виховання є механізмом взаємодії між поколіннями, що забезпечує входження підростаючих поколінь в життя суспільства, становлення їх як активних суб'єктів конкретного історичного процесу. У різних історичних епохах, залежно від соціально-економічних умов життя суспільства і пануючої в ньому ідеології, у виховання вкладали різні смисли та ідеали.

У вітчизняному вихованні завжди приділялася велика увага формуванню у підростаючих поколінь морально-етичних чеснот, колективізму, любові до своєї Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, до геральдики, до свого народу. При цьому велику роль у вихованні патріотичних відчуттів відігравали засоби масової інформації: радіо, високохудожні вітчизняні кінофільми, театр, художня література.

Особливе значення в дослідженні питань патріотичного виховання цього періоду мають роботи В.О.Сухомлинського, який вважав, що школа повинна виховувати у молоді прагнення до беззавітного служіння Батьківщині, до активної трудової і суспільної діяльності. Визначаючи радянський патріотизм як "благородну любов радянського народу до своєї Вітчизни" [7], В.О.Сухомлинський підкреслював, що одним з головних виховних завдань школи є підготовка учнів до простої повсякденної праці, праці для суспільства як до патріотичної діяльності, причому сама діяльність дітей, що організовувалась педагогом з даною метою, є рушійною силою формування особистості юного громадянина.

Процес державотворення в Україні висуває на передній план такі спільні для всіх ідеологічні цінності, як патріотизм та громадянськість.

Цей процес відбувається водночас з іншим, не менш потужним і також новим для нас – входженням до європейської спільноти, коли Україна розглядається як частина загальноєвропейського культурно-історичного простору з багатоманітністю культур, об'єднаних на засадах демократизму та гуманізму, толерантності та відкритості, цивілізованості.

Концептуальною ідеєю сучасної вітчизняної психолого-педагогічної науки є розуміння того, що особистість формується насамперед у процесі соціальної діяльності [12].

Тому маємо підстави твердити, що патріотичні якості людини не можуть бути спрямованими без залучення до діяльності в соціумі і для соціуму.

Виділяючи патріотичне виховання в умовно самостійний напрям виховної роботи, необхідно відзначити його органічний взаємозв'язок з іншими напрямками (цивільним, етичним, трудовим, естетичним вихованням). Це пов'язано також і з тим, що патріотизм виникає і розвивається як відчуття, яке соціалізується і підноситься за допомогою духовно-етичного збагачення; розуміння вищого розвитку відчуття патріотизму пов'язане з його дієвістю, що в конкретному плані виявляється в активній соціальній діяльності, діях і вчинках, здійснюваних суб'єктом на благо Вітчизни [6].

На підвищення рівня сформованості патріотизму у студентів значний вплив здійснює організація їхньої ціннісно-орієнтаційної діяльності, як сукупність дій, вчинків, впливів особистості, що спрямовані на саморозвиток, самореалізацію і самовдосконалення на основі загальнолюдських і національних цінностей (базових цінностей), які у педагогічному процесі спрямовані на формування рис, що посилюють мотивацію його поведінки, почуття обов'язку, відповідальності, пізнавальних інтересів і потреб та усвідомлення власного творчого саморозвитку.

Здійснення патріотичного виховання ґрунтується на сукупності принципів, до яких відносяться: обумовленість патріотичного виховання розвитком суспільства і подіями, що відбуваються в ньому; обумовленість змісту, форм і методів, засобів і прийомів патріотичного виховання віковими й індивідуальними особливостями; інтеграція патріотичного виховання з іншими напрямками виховної роботи; опора на нові концепції організації і здійснення навчально-виховного процесу і на нове розуміння основних педагогічних понять.

Проаналізовані нами психолого-педагогічні джерела з питань патріотичного виховання дозволяють виокремити такі складові патріотичних якостей студентів:

- любов до Батьківщини та віддане служіння їй;
- узгодження своїх інтересів і прагнень з інтересами Вітчизни, своєї долі – з долею Вітчизни;
- наявність високої громадянської активності, готовність захищати інтереси своєї Батьківщини, діяти в ім'я збереження її благополуччя;
- визнання Батьківщини як найвищої цінності в системі інших цінностей, готовність жертвувати своїми бажаннями ради інтересів Батьківщини; сприймання служіння Вітчизні як важливий та первинний обов'язок, як основу свого життєвого самовизначення;
- виховання в собі та інших гордості за свою державу, свою культуру та досягнення свого народу;

- виховання поваги до духовних та історичних пам'яток минулого та кращих традицій свого народу, формування поваги до інших народів;
- розвитку вміння аналізувати вплив власних учинків на оточуючих, та на свій життєвий шлях.

Проблематика патріотизму, зокрема у контексті його розвитку під впливом виховання, настільки багатомірна, що в межах однієї наукової розвідки неможливо розглянути усі аспекти цього феномена. Потребує подальшої розробки і вивчення система інноваційних методів, засобів і форм виховання патріотизму студентської молоді.

Література

1. Аберкомби Н. Социологический словарь / Н. Аберкомби. – М., «Экономика», 2004 г.
2. Антонова Е.С. Гражданское воспитание в современной школе Франции. // Е.С. Антонова. Дисс. к.п.н. – 13.00.01. – Москва, 2009 г.
3. Аксенова А.Г. Исторический словарь / А.Г. Аксенова. – М., 2002 г.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736с.
5. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – М., «Полрадис», 1997 г.
6. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. – 1996. – 238 с.
7. Дмитрієва Л.Г., Черноіваненко Н.М., Методика виховання в школі / Л.Г. Дмитрієва, Н.М. Черноіваненко. – Київ, 2000р. – 320 с.
8. Дроговоз В.А. Патріотично-військове виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету / В.А. Дроговоз: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. – Луганськ, 2010.- 20 с.
9. Зеленцова А.В. О феномене современного гражданского образования: [Ел.ресурс] реж. доступу: <http://civilg8.ru/priority/education/4778.php>
10. Педагогічна енциклопедія. Т. 3. М.: Вид-во «Радянська енциклопедія», М.; 1996. – 879 с.
11. Губко О.Т., Руденко Ю.Д., Кузь В.Г. Українська козацька педагогіка і духовність / О.Т. Губко, Ю.Д. Руденко, В.Г. Кузь. – Умань, 2005.
12. Шестопалюк О.В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні аспекти: Монографія / О. В. Шестопалюк. – Вінниця: Видавництво «Консоль», – 2008. – 260с.